

รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว
ของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ
INTEGRATED BUDDHIST ADMINISTRATIVE MODEL FOR PROMOTING
STUDENT AGGRESSION REDUCTION

สุนทร สุวรรณพร¹, พระครูอุดมน์นันทบัณฑิต (อภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์)², ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม³,
พระมหาวีรวิชฌ์ วรินทร์โท (อินทะโพธิ์)⁴, บรรพต ต้นธีรวงศ์⁵

Soonthorn Suvanaporn¹, PhrakhruUdomnanthabandit (Aphichat
pornsutthaipong)², Pakornkrit Wangkum³, Phra Maha Veerathit Warintho
(Indaphot)⁴, Banphot Tonthirawong⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย¹
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand¹
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย²⁻⁴⁻⁵
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College,
Thailand ²⁻⁴⁻⁵

โรงเรียนบ้านช่องกิ้งชองกรุด, ประเทศไทย³
Ban Chong Klink Chong Krod School, Thailand³

Corresponding Author Email mrsoonthorn81@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 31 March 2026

รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว ของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ

สุนทร สุวรรณพร, พระครูอุดมบัณฑิต (อภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์), ปกรณกฤษ หวังกุ่ม,
พระมหาวิริษณ์ วรินโท (อินทะโพธิ์), บรรพต ต้นธีรวงศ์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาในการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เยาวชนเผชิญกับปัญหาด้านอารมณ์และพฤติกรรมความรุนแรง ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวมีกระบวนการซับซ้อนที่เริ่มจากการรับรู้ถึงภัยคุกคามนำไปสู่การแสดงออกทางกายและวาจา การแก้ไขปัญหาจึงต้องอาศัยรูปแบบการบริหารจัดการที่มากกว่าการลงโทษ โดยเน้นการประสานงานระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน ภายใต้โครงสร้างการบริหารงานอย่างเป็นระบบตามแนวคิด POSDCoRB หัวใจสำคัญของรูปแบบนี้คือการบูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ หลักไตรสิกขาเพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและสติปัญญา หลักสัพปุริสธรรม 7 และพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างภาวะผู้นำเชิงเมตตาให้แก่ผู้บริหารและครู รวมถึงการใช้ “ติณวัตถารกวิธี” เป็นกลไกในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมและการให้อภัย การนำรูปแบบนี้ไปปฏิบัติจะช่วยเปลี่ยนสถานศึกษาให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ปลอดภัย ลดความตึงเครียดทางอารมณ์ และเสริมสร้างทักษะชีวิตให้นักเรียนสามารถควบคุมตนเองได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เพื่อสร้างสันติสุขให้แก่สังคมไทยในยุควิถีใหม่

คำสำคัญ: รูปแบบการบริหารจัดการ; พฤติกรรมความก้าวร้าว; หลักพุทธธรรม; พุทธบูรณาการ; สถานศึกษา

INTEGRATED BUDDHIST ADMINISTRATIVE MODEL FOR PROMOTING STUDENT AGGRESSION REDUCTION

Soonthorn Suvanaporn, PhrakhrUdomnanthabandit (Aphichat pornsuttichaipong),
Pakornkrit Wangkum, Phra Maha Veerathit Warintho (Indaphot),
Banphot Tonthirawong

Abstract

This academic article aims to present an educational administration model for promoting the reduction of aggressive behavior among students through the integration of Buddhist principles. Amidst the rapid changes in a globalized society, youth increasingly face emotional challenges and violent tendencies. The study reveals that aggressive behavior is a complex process originating from perceived threats, leading to physical and verbal manifestations. Effective intervention requires an administrative model that moves beyond mere punishment, emphasizing collaboration between schools, families, and communities under the systematic POSDCoRB framework. The core of this model is the integration of Buddhist Dhamma, including the Threefold Training (Tisikkha) for behavioral and intellectual cultivation, the Seven Qualities of a Good Person (Sappurisa-dhamma 7), and the Four Sublime States (Brahmavihara 4) to foster compassionate leadership among administrators and teachers. Furthermore, the "Tinavattharaka-vinaya" (the method of covering with grass) is applied as an ethical mechanism for conflict resolution through compromise and forgiveness. Implementing this integrated model transforms educational institutions into safe learning environments, reduces emotional tension, and enhances essential life skills for sustainable self-control. This approach aligns with the National Education Act's intent to develop students as holistic human beings physically, mentally, intellectually, and morally—to ensure lasting peace in Thai society within the New Normal era.

Keywords: Administration Model; Aggressive Behavior; Buddhist Dhamma;
Integrated Buddhism; Educational Institutions

บทนำ

สภาพสังคมไทยในยุคปัจจุบันเผชิญกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างไร้ขีดจำกัด ท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ส่งผลให้ปัจเจกบุคคลต้องปรับตัวต่อวิถีชีวิตอุบัติใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียน หากเยาวชนขาดทักษะในการปรับตัวให้เท่าทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง ย่อมนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่ยากจะหลีกเลี่ยง โดยเฉพาะปัญหาด้านอารมณ์ จิตใจ การปรับตัว และอุปสรรคในการปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่น สำหรับกลุ่มนักเรียนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาซึ่งต้องเผชิญกับความยากลำบากทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม มักได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่าปกติ นักเรียนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งมักแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและขาดทักษะการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ซึ่งมีมูลเหตุปัจจัยมาจากทั้งปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัว และสภาพแวดล้อม หากไม่ได้รับแก้ไข เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้ว เยาวชนเหล่านี้อาจกลายเป็นผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต มีสภาวะความขัดแย้งทางอารมณ์ได้ง่าย และขาดภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม (นฐมล สาดบางเคียน, 2014) ปัญหาพฤติกรรมที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งพบในกลุ่มเยาวชนคือ พฤติกรรมความก้าวร้าว ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายและเป็นอันตรายต่อบุคคลอื่น ทั้งยังส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นปัญหาสังคมในวงกว้าง บุคคลที่มีพฤติกรรมความก้าวร้าวในระดับสูงมักขาดความสามารถในการควบคุมตนเองและละเมิดสิทธิของผู้อื่น ซึ่งถือเป็นอันตรายต่อความสงบสุขของสังคมอย่างยิ่ง เนื่องจากความก้าวร้าวอาจนำไปสู่ความรุนแรงถึงขั้นการทำลายชีวิตและทรัพย์สินได้ (วัลยกรณ์ แพร์กิจธรรมชัย, 2012)

พฤติกรรมความก้าวร้าวที่ปรากฏในสถานศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา มีลักษณะการแสดงออกที่หลากหลาย อาทิ การจัดตั้งกลุ่มเพื่อกรรโชกทรัพย์เพื่อนหรือรุ่นน้อง การใช้ถ้อยคำส่อเสียด ล้อเลียน ตลอดจนการข่มขู่คุกคามผู้ที่อ่อนแอกว่า หากบุคคลสามารถบริหารจัดการอารมณ์โกรธได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะส่งผลให้เกิดความเข้าใจในผู้อื่น และรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความขัดแย้งและความรุนแรง โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาที่มักพบปัญหานักเรียนขาดทักษะการควบคุมอารมณ์ จนนำไปสู่การกลั่นแกล้งเพื่อน การพูดจาหยาบคาย และการใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา พฤติกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนเท่านั้น แต่ยังส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตของทั้งครูและนักเรียนโดยรวม ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนกำหนดระดับความรุนแรงของพฤติกรรมก้าวร้าวคือพื้นฐานทางครอบครัว สภาพสังคมปัจจุบันที่บีบคั้นให้บิดามารดาต้องมุ่งเน้นการประกอบอาชีพเพื่อประคับประคองเศรษฐกิจในครัวเรือน อาจส่งผลให้บทบาทการอบรมเลี้ยงดูทำได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ ความเหนียวแน่นของสมาชิกในครอบครัวขาดความเข้าใจและความเกื้อกูลกัน จะก่อให้เกิดความคับข้องใจและความกดดันที่ไร้ช่องทางระบายออก ในทางตรงกันข้าม ครอบครัวที่มีทักษะในการสื่อสารและสมาชิกสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ย่อมส่งผลให้เด็กมีกระบวนการคิดและวิธีการจัดการปัญหาที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ พบประเด็นปัญหาเรื่องการลงโทษที่ไม่เหมาะสมกับความผิด หากนักเรียนกระทำความผิดแต่ได้รับบทลงโทษที่เบาเกินไป (มิสชนัญญา เงินเมือง, 2010) อาจส่งผลให้เด็กเกิดพฤติกรรมเสี่ยงที่จะกระทำผิดซ้ำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ

รัตน์ชัย พลบูรณ์การ (2008) ได้นำเสนอข้อมูลงานวิจัยที่ระบุว่า เด็กและเยาวชนจำนวน 2,897 คน เคยพบเห็นการกระทำความรุนแรงภายในชุมชนในช่วงระยะเวลา 3 เดือนที่ผ่านมา โดยพฤติกรรมความรุนแรงที่พบเห็นมากที่สุดคือ การใช้กำลังประทุษร้าย (ตี ต่อย ตบ) ระหว่างบุคคลภายในโรงเรียนหรือบริเวณรอบสถานศึกษา ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 63.1 รองลงมาคือพฤติกรรมในลักษณะเดียวกันที่เกิดขึ้นภายในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 50.1 ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นสิ่งที่เด็กและเยาวชนสามารถพบเห็นได้บ่อยครั้งในชีวิตประจำวัน ซึ่งการเผชิญกับเหตุการณ์ความรุนแรงซ้ำ ๆ ย่อมส่งผลให้เกิดเจตคติเชิงบวกต่อพฤติกรรมความก้าวร้าว และมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นออกมาในที่สุด เนื่องจากเจตคติถือเป็นความโน้มเอียงทางอารมณ์ที่พร้อมจะแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่สอดคล้องกัน เมื่อพฤติกรรมความก้าวร้าวอุบัติขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ ดังที่ พีร วงศ์อุปราช (2012) กล่าวว่า พฤติกรรมก้าวร้าวเป็นบ่อเกิดแห่งความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หากพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นภายในสถานศึกษาจะกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน ทำให้การดำเนินกิจกรรมของครูไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เนื่องจากผู้ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวมักเพิกเฉยต่อความรู้สึกและสิทธิของผู้อื่น มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการของตนเองโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนส่วนรวม อาทิ การทะเลาะวิวาท การรังแกเพื่อน การทำลายทรัพย์สินส่วนรวม การแสดงกิริยาไม่สุภาพ หรือความอวดดีไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ นอกจากนี้ ในเด็กที่มีปัญหาความก้าวร้าวมักพบปัญหาอื่นควบคู่ไปด้วยเสมอ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ปัญหาการปรับตัวเข้ากับกลุ่มเพื่อน และความล้มเหลวทางสัมพันธภาพภายในครอบครัว เป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เคยกล่าวเตือนสติสังคมไว้ว่า ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวิบัติ วาตะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภาวะวิกฤตความเสื่อมถอยทางศีลธรรมในสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติในอนาคต หากสังคมสามารถขัดเกลาและพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีศีลธรรม เคารพกฎกติกาของสังคม และมีจิตสาธารณะได้ตั้งแต่วัยนี้ ย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างผู้ใหญ่ที่มีศักยภาพและประกอบอาชีพสุจริตอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษาจึงเป็นภารกิจที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีความเคารพในสถาบันหลักของชาติ ขณะเดียวกันสถานศึกษาและครูผู้สอนต้องมีบทบาทสำคัญในการเฝ้าสังเกตและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนอย่างใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 มาตรา 6 ที่ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต จนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ แนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโดยมีคน เป็นศูนย์กลาง (Human-Centered Development) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพรอบด้านทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับคนไทยทุกช่วงวัย และนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2015)

สรุปจากสภาพปัญหาความก้าวร้าวของนักเรียนที่ทวีความรุนแรงขึ้นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ดังที่ปรากฏข้อมูลว่าเยาวชนจำนวนมากมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมรุนแรงจากการซึมซับสภาพแวดล้อมและขาดทักษะการควบคุมอารมณ์ที่เหมาะสมนั้น การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถพึ่งพิงเพียงวิธีการลงโทษหรือการใช้มาตรการทางปกครองเพียงอย่างเดียวได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาที่มีความลุ่มลึกและครอบคลุมทุกมิติ รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวตามแนวพุทธบูรณาการ จึงเป็นแนวทางที่นำหลักพุทธธรรมเข้ามาผสานกับศาสตร์ทางการบริหารการศึกษา โดยมีจุดเน้นสำคัญ 3 ประการ คือ การบูรณาการหลักไตรสิกขา พัฒนาพฤติกรรมผ่านทางกายและวาจา (ศีล) ฝึกฝนการควบคุมสภาวะอารมณ์และจิตใจ (สมาธิ) และการสร้างระบบคิดที่รู้เท่าทันเหตุและผล (ปัญญา) เพื่อให้เด็กนักเรียนมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจอย่างยั่งยืน การใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารและครู การนำหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปริยธรรม 7 มาใช้เป็นหัวใจหลักในการปกครองและการสร้างปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนสถานศึกษาจากพื้นที่แห่งความขัดแย้งให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่ปลอดภัย การบริหารแบบมีส่วนร่วม (บวร) สร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อปิดช่องว่างทางสัมพันธภาพในครอบครัวที่ขาดหายไป และร่วมกันเฝ้าสังเกต ป้องกัน รวมถึงบำบัดแก้ไขพฤติกรรมก้าวร้าวอย่างเป็นระบบการขับเคลื่อนรูปแบบดังกล่าวภายใต้กระบวนการบริหารงานคุณภาพ ไม่เพียงแต่จะช่วยลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนลงได้อย่างเป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนำไปสู่ความสงบสุขของสังคมไทยในยุควิถีใหม่

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ

กระบวนการสร้างรูปแบบ เริ่มต้นจากการศึกษาและสำรวจข้อมูลเชิงลึกจากแหล่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นรูปแบบที่เหมาะสม ผ่านกระบวนการทดลองและตรวจสอบจนกระทั่งสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง ขั้นตอนสุดท้ายคือการสรุปผลและนำเสนอรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ ในบทความวิชาการฉบับนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

ในการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการ มีนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของคำว่า รูปแบบ (Model) ไว้หลากหลายมิติ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ทิตนา แชมมณี (2008) อธิบายว่า รูปแบบหมายถึงลักษณะที่เป็นรูปธรรมของความคิดเชิงนามธรรมที่บุคคลถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คำอธิบาย แผนภาพ (Diagram) หรือโครงสร้างภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและผู้อื่นเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยรูปแบบถือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่ช่วยในการสืบค้นหาคำตอบและความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ณัฐศักดิ์ จันทร์ผล (2009) ให้ทัศนะว่า รูปแบบคือโครงสร้าง โปรแกรม หรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อจำลองสภาพความเป็นจริง โดยการลดทอนรายละเอียดด้านเวลาและสถานที่ (Time and Space) เพื่อ

พิจารณาเฉพาะองค์ประกอบสำคัญที่ต้องการศึกษา และอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้นในฐานะตัวแทนของแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง

รัตน์ บัสน์ (2009) ได้จำแนกความหมายของรูปแบบออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ แผนภาพหรือภาพร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ (Model) เช่น แบบจำลองอาคารหรือยานพาหนะ แบบแผนความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือสมการทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) แผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการทำงานของระบบต่าง ๆ เช่น รูปแบบการจัดการหรือรูปแบบการประเมิน ในส่วนของนักวิชาการต่างประเทศ Good (1973) ได้นิยามว่ารูปแบบคือแบบอย่างหรือตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อใช้ในการสร้างหรือทำซ้ำ โดยอาจปรากฏในลักษณะของแผนภูมิ รูปสามมิติ หรือชุดของตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถบรรยายด้วยภาษาหรือสูตรทางคณิตศาสตร์ก็ได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Bardo and Hartman (1982) ที่ระบุว่า รูปแบบคือสิ่งที่พัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายคุณลักษณะเด่นของปรากฏการณ์เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ทั้งนี้รูปแบบไม่จำเป็นต้องบรรยายรายละเอียดในทุกแง่มุมเนื่องจากความเหมาะสมของรายละเอียดขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้สร้างว่าต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้นในมิติใด

สรุปความหมายของรูปแบบ จากการสังเคราะห์นิยามข้างต้น สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของความคิดที่เป็นนามธรรมหรือปรากฏการณ์ในความเป็นจริง โดยการสรุปย่อองค์ประกอบสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายเพื่อใช้เป็นแนวทางในการอธิบาย การทำนาย หรือการนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

2. ประเภทของรูปแบบ

การจำแนกประเภทของรูปแบบสามารถพิจารณาได้จากหลายเกณฑ์ตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ซึ่งนักวิชาการได้แบ่งประเภทไว้ดังนี้

รัตน์ บัสน์ (2009) ได้จำแนกประเภทของรูปแบบออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ประกอบด้วยรูปแบบที่เป็นแผนภาพหรือภาพร่าง (Model) เป็นการสร้างสิ่งจำลองของวัตถุที่มีอยู่จริงในขนาดที่ย่อส่วนลง เช่น โมเดลอาคาร รถยนต์ หรือเครื่องบิน เพื่อให้เห็นลักษณะทางกายภาพในภาพรวม รูปแบบความสัมพันธ์ของตัวแปร (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ในเชิงปริมาณหรือสมการทางคณิตศาสตร์ เพื่อใช้อธิบายทฤษฎีหรือพยากรณ์ผลลัพธ์ผ่านตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบเชิงกระบวนการทำงาน (System or Procedural Model) เป็นแผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบและขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เช่น รูปแบบการเรียนการสอน รูปแบบการจัดการองค์กร หรือรูปแบบการประเมินผล

ในขณะที่ Steiner (1969) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบออกเป็น 2 ประเภทหลัก โดยเน้นที่จุดมุ่งหมายและลักษณะของการจำลอง ดังนี้ รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) เป็นรูปแบบที่สัมผัสได้และมองเห็นเป็นรูปธรรม แบ่งย่อยเป็น รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) การย่อส่วนจากสิ่งที่มีอยู่จริงให้มีขนาดเล็กลงแต่ยังคงสัดส่วนที่ถูกต้องรูปแบบสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) การสร้างต้นแบบ (Prototype) ที่มีขนาดเท่าของจริงเพื่อใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการผลิตจริง รูปแบบเชิงแนวคิด (Conceptual Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สื่อสารทางความคิดหรือทฤษฎี แบ่งย่อยเป็น รูปแบบเชิงแนวคิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

(Conceptual Model of) รูปแบบที่จำลองขึ้นมาจากทฤษฎีที่มีอยู่เดิม เพื่อแสดงให้เห็นโครงสร้างของทฤษฎีนั้นในมิติที่เป็นระบบมากขึ้น รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model for) รูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์หรือทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

สรุปประเภทของรูปแบบ จากการจำแนกข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบมีตั้งแต่ลักษณะที่เป็นวัตถุทางกายภาพไปจนถึงโครงสร้างทางความคิดเชิงนามธรรม สำหรับเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ นี้ จัดเป็นการพัฒนา รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model for) และ รูปแบบเชิงกระบวนการทำงาน เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวางระบบการบริหารจัดการในสถานศึกษา

พฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนและการส่งเสริมการปรับเปลี่ยน

ท่ามกลางสภาพสังคมไทยในยุคปัจจุบันที่เผชิญกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร และความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ปัจเจกบุคคลต้องปรับตัวต่อวิถีชีวิตอุบัติใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียน หากเยาวชนขาดทักษะในการปรับตัวย่อมนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่อาจจะหลีกเลี่ยง เพื่อเป็นการหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และการส่งเสริมพฤติกรรมความก้าวร้าว ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และวิธีการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของการส่งเสริม

การส่งเสริม ถือเป็นกระบวนการให้บริการหรือระบบสนับสนุนที่มุ่งเน้นการให้ความรู้เพื่อปรับปรุงวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2018) ระบุว่า การส่งเสริม หมายถึง การขยายและถ่ายทอดความรู้ตามระบบวิทยาการแผนใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และมีคุณค่าในเชิงปฏิบัติ แก่บุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือในการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองและนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเพื่อความเป็นอย่างที่ดียิ่งขึ้น

กระทรวงสาธารณสุข (2018) ให้คำนิยามว่า การส่งเสริม คือการวางแผนโครงการเพื่อนำความรู้ทางเทคโนโลยีและผลการวิจัยไปสู่ประชาชน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และจริยธรรมควบคู่กันไป

เปลื้อง ณ นคร (2018) ได้ให้ความหมายสั้น ๆ แต่ครอบคลุมว่า การส่งเสริม หมายถึง การเกื้อหนุน การช่วยเหลือ หรือการสนับสนุนเพื่อให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งดีขึ้น เช่น การส่งเสริมการลงทุน การส่งเสริมการศึกษา หรือการส่งเสริมพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ

สรุปความหมายของการส่งเสริม จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า การส่งเสริม หมายถึง กระบวนการเกื้อหนุน สนับสนุน และการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือเทคนิควิธีตามระบบวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อช่วยเหลือบุคคลให้เกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หรือสถานการณ์ให้ดีขึ้น อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการปฏิบัติเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นสำคัญ

2. ความหมายของพฤติกรรม

พฤติกรรมเป็นคุณลักษณะของการแสดงออกที่สะท้อนถึงการกระทำของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันตามปัจจัยแวดล้อมและสภาวะภายใน โดยนักวิชาการได้นิยามความหมายไว้ดังนี้

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2007) ระบุว่า พฤติกรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนอง หรือโต้ตอบต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยพฤติกรรมนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน

ราชบัณฑิตยสถาน (2019) ให้ความหมายว่า พฤติกรรม คือการกระทำที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้า ซึ่งครอบคลุมทั้ง พฤติกรรมภายนอก ที่สังเกตเห็นได้ (Overt Behavior) เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การพูด โต้ตอบ การเดิน และ พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เช่น กระบวนการคิด อารมณ์ และความรู้สึก

3. ความหมายของพฤติกรรมความก้าวร้าว

พฤติกรรมความก้าวร้าวถือเป็นพฤติกรรมทางสังคมในเชิงลบที่ปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวัน ทั้งจากการประสบเหตุโดยตรงหรือผ่านสื่อต่าง ๆ ซึ่งมีนักวิชาการและหน่วยงานด้านสุขภาพให้คำนิยามไว้ ดังนี้

กระทรวงสาธารณสุข (2018) กล่าวว่า พฤติกรรมก้าวร้าว หมายถึง การกระทำที่มีความรุนแรงเกินปกติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายตนเอง ผู้อื่น หรือทรัพย์สินให้ได้รับความเสียหาย พฤติกรรมนี้รวมถึงการประทุษร้ายทางร่างกายและวาจาที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจ เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะและละเมิดสิทธิของผู้อื่น เพื่อระบายความตึงเครียดหรือความคับข้องใจ

รังสรรค์ โฉมยา (2008) ให้ทัศนะว่า พฤติกรรมก้าวร้าว คือพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเองโดยปราศจากความเคารพในสิทธิของผู้อื่น มักมีลักษณะของการข่มขู่ บีบบังคับ หรือใช้ความรุนแรง เช่น การกรรโชกทรัพย์ การดูถูกเหยียดหยาม การใช้คำหยาบคาย ไปจนถึงการทำร้ายร่างกายด้วยอาวุธ

พูนสุข มาศรีรังสรรค์ (2015) ได้วิเคราะห์พฤติกรรมความก้าวร้าวผ่านปัจจัยทางจิตวิทยาที่กระตุ้นให้เกิดความรุนแรง 5 ประการ ได้แก่ การเสริมแรง การได้รับคำชมหรือผลประโยชน์จากการแสดงความก้าวร้าว การเลียนแบบ การรับเอาพฤติกรรมรุนแรงมาจากบุคคลต้นแบบที่ชื่นชอบ ปทัสถานหรือรูปแบบการตอบสนอง ความเชื่อผิด ๆ ในสังคม เช่น การแก้แค้นหรือการตอบโต้อย่างรุนแรง ความเครียด ปัจจัยบีบคั้นทางเศรษฐกิจ สังคม และความขัดแย้งในครอบครัว สัญญาณความก้าวร้าว การซึมซับความรุนแรงจากสื่อหรืออาวุธ

สรุปพฤติกรรมความก้าวร้าว จากการสังเคราะห์ความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า พฤติกรรมความก้าวร้าว คือการแสดงออกทางกายและวาจาที่มีเจตนามุ่งร้ายหรือทำลาย เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองโดยละเมิดสิทธิและสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ซึ่งมีมูลเหตุมาจากทั้งปัจจัยภายในจิตใจและสิ่งเร้าภายนอกที่ส่งเสริมให้เกิดความรุนแรง

4. ขั้นตอนของการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าว

พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแสดงออกภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการทางความคิดและความรู้สึกภายใน โดยมีลำดับขั้นตอนการเกิดขึ้นที่ต่อเนื่องและรวดเร็ว ดังที่นักวิชาการได้นำเสนอไว้ดังนี้

ธัญญา ธีระกนิษฐ์ (2014) และ อัจจิมา ศิริพิบูลย์ผล (2011) ได้อธิบายขั้นตอนการแสดงออกถึงความก้าวร้าวของบุคคลและเด็กไว้ในทิศทางที่สอดคล้องกัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะสำคัญ ได้แก่

1) **ขั้นคุกคาม** เป็นระยะเริ่มต้นที่บุคคลรับรู้หรือรู้สึกว่าตนเองกำลังถูกข่มขู่คุกคาม ทั้งในเชิงร่างกายหรือจิตใจจากปัจจัยภายนอก (บุคคลหรือสิ่งของ) ส่งผลให้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้

2) **ขั้นประเมินอันตราย** เมื่อเข้าสู่ระยะที่สอง บุคคลจะทำการประเมินสถานการณ์และอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองอย่างทันทีทันใด เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับสิ่งที่มากระทบ

3) **ขั้นประเมินพลังกำลัง** บุคคลจะทำการเปรียบเทียบพลังอำนาจระหว่างตนเองกับคู่กรณีหรือสถานการณ์นั้น ๆ หากประเมินว่าตนเองมีอำนาจควบคุมเพียงพอ หรือมองว่าการคุกคามนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็อาจเลือกที่จะวางเฉย แต่หากประเมินแล้วพบว่าตนเองไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ จะนำไปสู่สภาวะอารมณ์โกรธเพื่อเป็นกลไกในการป้องกันตนเอง

4) **ขั้นแสดงความโกรธ** เป็นระยะสุดท้ายที่ความโกรธถูกแปรเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมความก้าวร้าว ซึ่งมักมีปัจจัยกระตุ้นเพิ่มเติม อาทิ การขาดทักษะการสื่อสารเพื่อควบคุมสถานการณ์อย่างเหมาะสม การปล่อยให้ระดับความโกรธเพิ่มสูงขึ้นจนขาดสติ ความเชื่อผิด ๆ ว่าความก้าวร้าวเป็นวิธีการเดียวในการจัดการปัญหา การคิดหมกมุ่นอยู่กับความไม่ยุติธรรมที่ได้รับ

ผลจากการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าว เมื่อกระบวนการทั้ง 4 ขั้นตอนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จะส่งผลให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น การใช้ถ้อยคำหยาบคาย การโต้เถียง การตำหนิผู้อื่น ไปจนถึงการประทุษร้ายร่างกาย เช่น การตบหน้า การต่อสู้อ หรือการทำลายข้าวของส่วนรวมเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนตามความต้องการของตนเอง สรุปขั้นตอนความก้าวร้าว กระบวนการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่เริ่มจากการรับรู้ถึงภัยคุกคาม นำไปสู่การประเมินตนเอง และจบลงที่การแสดงออกทางพฤติกรรมเพื่อตอบโต้ ซึ่งหากสถานศึกษาเข้าใจในขั้นตอนเหล่านี้ โดยเฉพาะใน ขั้นประเมินพลังกำลัง และ ขั้นแสดงความโกรธ จะสามารถสอดแทรกหลักพุทธธรรมหรือทักษะการควบคุมอารมณ์เพื่อยับยั้งพฤติกรรมก่อนที่จะเข้าสู่ระยะความรุนแรงได้

5. วิธีการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว

เนื่องจากพฤติกรรมความก้าวร้าว เช่น การพูดจาหยาบคาย การใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อนร่วมชั้น หรือการทำลายทรัพย์สินส่วนรวม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อบรรยากาศการเรียนรู้และสุขภาพจิตของบุคคลรอบ

ข้าง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเหล่านี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เยาวชนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข โดย อูมาพร ตรังคสมบัติ (อ้างใน Feldman, 2013) ได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมและแก้ไขพฤติกรรมก้าวร้าวไว้ 7 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การสร้างสัมพันธ์ภาพบนพื้นฐานของความเมตตา ครูควรสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ เป็นกันเอง และให้ความใกล้ชิดกับเด็ก เพื่อให้เด็กกล้าที่จะระบายความคับข้องใจ อันจะนำไปสู่การค้นหาเบื้องหลังของพฤติกรรมก้าวร้าว ครูจึงจะสามารถชี้แจงข้อบกพร่องและให้ข้อคิดในการปฏิบัติตนที่ถูกต้องได้

ประการที่ 2 ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและครอบครัว การประสานงานระหว่างครูและผู้ปกครองเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบย่อมมีประสิทธิภาพมากกว่าการแยกกันดำเนินงาน รวมถึงการส่งต่อให้จิตแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญในกรณีที่มีความจำเป็น

ประการที่ 3 การใช้กิจกรรมสร้างสรรค์เบี่ยงเบนพฤติกรรม ส่งเสริมให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมศิลปะ ดนตรี หรือสันทนาการ เพื่อให้เด็กได้ใช้ศักยภาพในทางที่เหมาะสมและลดโอกาสในการแสดงความก้าวร้าวต่อผู้อื่น

ประการที่ 4 การฝึกความรับผิดชอบและบทบาทผู้นำ มอบหมายหน้าที่สำคัญให้เด็กในชั้นเรียน เช่น หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้นำกิจกรรมกีฬา เพื่อให้เด็กได้ใช้พลังงานและพลังกำลังไปในเชิงสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง

ประการที่ 5 บทบาทเชิงรุกของครูต่อครอบครัว ในกรณีที่ผู้ปกครองขาดความตระหนักหรือเพิกเฉยต่อปัญหา ครูควรเข้าไปมีบทบาทในการให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่ครอบครัว เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการดูแลเด็ก

ประการที่ 6 ความต่อเนื่องและความอดทนในการแก้ไข การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นนิสัยสะสมต้องดำเนินการทันทีและต่อเนื่อง โดยอาศัยความอดทนและกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ปล่อยปละละเลยเมื่อเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ประการที่ 7 การป้องกันและเบี่ยงเบนพฤติกรรมในชั้นเรียน ครูควรหาวิธีป้องกันการก่อความวุ่นวายด้วยเทคนิคที่เหมาะสม เช่น เมื่อเด็กเริ่มมีพฤติกรรมรบกวนเพื่อน ครูอาจเรียกมาทำกิจกรรมหน้าชั้น หรือร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อให้ครูเข้าใจตัวตนของเด็กในแง่มุมต่าง ๆ มากขึ้น

สรุปแนวทางการส่งเสริมการลดพฤติกรรมก้าวร้าว วิธีการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การลดพฤติกรรมก้าวร้าวที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยทั้ง ศาสตร์ ทางจิตวิทยาและ ศิลป์ ในการปกครอง โดยเน้นการให้โอกาสและการยอมรับ มากกว่าการมุ่งใช้บทลงโทษ ซึ่งแนวทางดังกล่าวมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับ หลักพุทธธรรม ในมิติของเมตตาธรรมและการฝึกฝนตนเอง (ฝึกทักษะ) ที่จะกล่าวถึงในลำดับถัดไป

นอกจากบทบาทของครูในสถานศึกษาแล้ว โสธิตา มุญจธรรม และดุสิตา ดิบุคคำ (2026) ยังได้เสนอแนวทางเชิงบูรณาการที่เน้นความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนเพื่อแก้ไขปัญหาคความก้าวร้าวอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งบทบาทหน้าที่ออกเป็น 2 ส่วนหลัก ดังนี้

1) บทบาทของพ่อแม่และผู้ปกครอง ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกในการหล่อหลอมพฤติกรรม แนวทางที่ผู้ปกครองควรปฏิบัติประกอบด้วย การเป็นต้นแบบและการเลี้ยงดูเชิงบวก หลีกเลี่ยงการลงโทษด้วยความรุนแรงเพื่อไม่ให้เด็กซึมซับพฤติกรรมเลียนแบบ โดยผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการควบคุมอารมณ์และจัดการความโกรธ เน้นการเลี้ยงดูที่ให้ความรัก ความอบอุ่น และการสนับสนุน แทนการใช้อำนาจเผด็จการหรือการทอดทิ้ง การฝึกทักษะทางอารมณ์และสังคม สอนให้เด็กกล้าแสดงความรู้สึกอย่างเหมาะสม สนับสนุนการสื่อสารปัญหาที่เกิดขึ้น และฝึกให้เด็กมองสถานการณ์จากมุมมองของผู้อื่น เพื่อป้องกันการตีความเจตนาของผู้อื่นผิดพลาดซึ่งมักนำไปสู่ความก้าวร้าว การปรับพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม กำหนดเป้าหมายพฤติกรรมที่พึงประสงค์ร่วมกับเด็กอย่างชัดเจน โดยใช้การเสริมแรงทางบวก เช่น การชื่นชมหรือให้รางวัลเมื่อเด็กควบคุมตนเองได้ รวมถึงการควบคุมสิ่งเร้าภายนอก เช่น การรับชมสื่อหรือเกมที่มีเนื้อหารุนแรง เทคนิคการจัดการในสถานการณ์วิกฤต เมื่อเกิดการระเบิดอารมณ์ ควรใช้วิธีแยกเด็กไปอยู่ในพื้นที่สงบชั่วคราว เพื่อให้ทั้งเด็กและผู้ปกครองได้สงบสติอารมณ์ก่อนสื่อสารด้วยเหตุผล รวมถึงการแจ้งเตือนล่วงหน้าก่อนสิ้นสุดกิจกรรมเพื่อลดอาการฉุนเฉียวจากการถูกขัดจังหวะทันที

2) บทบาทของครูผู้สอน ครูมีหน้าที่เป็นผู้อภิบาลและจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ดังนั้น ความเข้าใจในธรรมชาติของเด็ก ตระหนักว่าเด็กอาจยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอในการควบคุมพฤติกรรมตนเองได้ตลอดเวลา ครูจึงควรระบุและลดสาเหตุของความเครียดที่เป็นตัวกระตุ้นความก้าวร้าวในสถานศึกษา การจัดการอารมณ์และภาวะผู้นำ ครูต้องสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองเมื่อเผชิญกับพฤติกรรมที่รบกวนการเรียนการสอน และวางตนเป็นผู้นำที่นำเคารพศรัทธา เพื่อให้เด็กเกิดความเกรงใจ และยินยอมปฏิบัติตามคำแนะนำ การวางแผนเชิงระบบ ครูต้องมีแผนการรับมือกับพฤติกรรมก้าวร้าวล่วงหน้า และประสานงานร่วมกับผู้ปกครองหรือผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อกำหนดขอบเขตและวิธีการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปแนวทางการแก้ปัญหา แนวคิดข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การลดพฤติกรรมความก้าวร้าวจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัย ความสม่ำเสมอ และ ความร่วมมือ จากทุกฝ่าย โดยเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์และการเสริมสร้างทักษะชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาพฤติกรรม

หลักพุทธธรรมถือเป็นสิ่งสำคัญที่ครอบคลุมทั้งเหตุและผลของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความจริงอันดีงามและความถูกต้อง การนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ย่อมก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ประเสริฐและส่งเสริมให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยปราชญ์และนักวิชาการได้ให้ความหมายของหลักพุทธธรรมไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (1954) นิยามว่า พุทธธรรมคือสัจธรรมอันสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวที่มีอยู่เบื้องหลังความรุ่งเรืองของชีวิต เป็นสภาวะที่สะอาด สว่าง และสงบ ซึ่งพร้อมจะสัมผัสกับจิตใจ

มนุษย์เสมอหากสามารถจัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองที่ห่อหุ้มจิตออกไปได้ พุทธธรรมจึงเป็นวิถีที่เปลี่ยนบุคลุชนให้กลายเป็น พุทธะ คือผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน อันเป็นหลักประกันความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิต

ธนาณ สมหวัง (2000) ให้ทัศนะว่า หลักพุทธธรรมคือการจัดระเบียบคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบ เพื่ออธิบายถึงความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ประกอบด้วยสภาวะแห่งความทุกข์และระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์อย่างเป็นรูปธรรม

สุภาภรณ์ อินทองคง (2007) อธิบายว่า หลักพุทธธรรมคือมรดกทางปัญญาของมนุษยชาติที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างยาวนานกว่า 2,500 ปี ถือเป็นภูมิรัฐระดับสากลที่มีคุณค่ามหาศาลต่อการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสุขภาพองค์รวมและความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2011) ได้จำแนกความหมายของพุทธธรรมออกเป็น 3 มิติสำคัญ ได้แก่ ธรรมของพระพุทธเจ้า คือพระคุณสมบัติที่สะท้อนผ่านกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม ซึ่งล้วนดำเนินไปตาม พระญาณ คือกระทำด้วยความรู้เท่าทันและสติปัญญา ทั้งในมิติอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า คือการบำเพ็ญ บารมี 10 อันประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา เพื่อขัดเกลาตนเองจนบรรลุธรรมสูงสุด ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ คือหลักการและวิธีการที่ทรงประทานไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ เช่น สติปัฏฐาน 4 เพื่อการรู้เท่าทันกายและใจ, มรรคมงคล 8 เพื่อเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง, ขันธ 5 เพื่อความเข้าใจในองค์ประกอบของชีวิต และปัจฉัย 24 เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและปัจจัยของสรรพสิ่ง

ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เด็กและเยาวชนได้รับอิทธิพลจากสื่อและสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ง่าย ส่งผลให้เกิดการซึมซับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม สถานศึกษา ครอบครัว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องมีบทบาทเชิงรุกในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรมในอนาคต โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นช่วงวัยที่สำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรมเพื่อสร้างฮีโร่ดัดดีปะ หรือความเกรงกลัวต่อการกระทำผิด ซึ่งนักวิชาการได้นำเสนอแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการไว้ดังนี้

การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ พูนสุข มาศรีสังสรรค์ (2015) ได้วิเคราะห์มูลเหตุของความรุนแรงในมุมมองของพระพุทธศาสนา โดยจำแนกปัจจัยสำคัญออกเป็น 2 ส่วน คือ องค์ประกอบภายใน (ต้นเหตุแห่งกิเลส) มนุษย์มีจิตที่บริสุทธิ์โดยพื้นฐาน แต่ถูกครอบงำด้วย อุกิเลส ที่จรมมาทำให้เกิด มิจฉาทิฐิ หรือความเห็นผิด จนตกเป็นทาสของอารมณ์ฝ่ายต่ำ อาทิ โลภะ (ความอยากได้) โทสะ (ความโกรธแค้น) และโมหะ (ความหลงผิด) อารมณ์เหล่านี้เป็นเชื้อไฟที่พร้อมจะปะทุเป็นความรุนแรงเมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้น องค์ประกอบภายนอก (ปัจจัยเสริม) เมื่อสภาวะจิตใจที่อ่อนแอเผชิญกับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่บีบคั้น หรือทัศนคติที่ผิดของสังคมที่ยกย่องว่าความรุนแรงคือเครื่องมือในการต่อรอง หรือการใช้อำนาจกดขี่ผู้อื่น เป็นสัญลักษณ์ของผู้นำ ย่อมส่งผลให้บุคคลหลงผิดและก่อพฤติกรรมก้าวร้าวประทุษร้ายต่อผู้อื่น

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรม คือระบบแห่งความจริงและคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาสติปัญญาเพื่อรู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิตและโลก เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาพฤติกรรม (ศีล) ฝึกฝนจิตใจ (สมาธิ) และสร้างความรู้แจ้ง (ปัญญา) เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์และการเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ความสงบสุข

ทั้งในระดับบุคคลและสังคม ในการระงับมูลเหตุแห่งการวิวาท (วิวาทาธิกรรม) ที่เกิดจากความมักโกรธ การลบหลู่ดูหมิ่น หรือความทิวติ้อริ้น พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางเชิงสันติวิธีเพื่อให้คู่กรณีพิจารณาโทษของความรุนแรงและหันมาเจรจากันด้วยเมตตาธรรม ให้เกียรติและยอมรับในบทบาทของกันและกัน กลไกการคลายความขัดแย้ง ตินวัตถการกวีธิ พุทธบริหารได้นำเสนอวิธีการตัดสินปัญหาที่เรียกว่า ตินวัตถการกวีธิ หรือวิธีแห่ง ตินวัตถการกวินัย ซึ่งหมายถึง ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า เป็นกระบวนการประนีประนอมที่มุ่งเน้นการคลายความขัดแย้งโดยไม่รื้อฟื้นหาความเดิมหรือชำระสะสางความผิดของกันและกันในอดีต (ซึ่งเปรียบเสมือนการนำหญ้ามาปูทับสิ่งสกปรกให้ราบเรียบ) วิธีนี้เน้นการ ยอมความ และการให้อภัย เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถเริ่มต้นสัมพันธ์ภาพใหม่และอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขโดยปราศจากความผูกใจเจ็บ ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมทางจริยธรรมที่สำคัญในการลดพฤติกรรมก้าวร้าวและการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาและครอบครัว

การบริหารการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง

การบริหารการศึกษาถือเป็นฟันเฟืองสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทาง พัฒนา และขับเคลื่อนสถานศึกษาให้ก้าวไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน การบริหารการศึกษาจึงไม่ได้จำกัดเพียงการดูแลงานสารบรรณหรือบุคลากรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเป็นกลไกหลักในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและคุณภาพของนักเรียน ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ความหมาย ความสำคัญ และกระบวนการบริหารการศึกษาเพื่อเป็นฐานรองรับรูปแบบการจัดการพฤติกรรมก้าวร้าว ดังนี้

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการดำเนินงานที่มีระบบเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายขององค์กร โดยอาศัยความร่วมมือของบุคลากรและปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

ธงชัย สันติวงษ์ (2007) อธิบายว่า การบริหารการศึกษาคือภารกิจของผู้นำหรือหัวหน้าในการประสานกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายให้มาร่วมกันทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสรุปใจความสำคัญได้ว่า การบริหารคือ ศิลปะการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยบุคคลอื่นเป็นผู้ปฏิบัติ

สันติ บุญภิรมย์ (2009) นิยามว่า การบริหารการศึกษาคือการร่วมมือกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีการใช้ปัจจัยทางการบริหารต่าง ๆ (Resources) เข้ามาสนับสนุนกระบวนการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

การบริหารการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สังคม และประเทศชาติ โดยมีเป้าหมายหลักในการสร้างคุณภาพทางการศึกษาภายใต้ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด นักวิชาการได้สรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ดังนี้

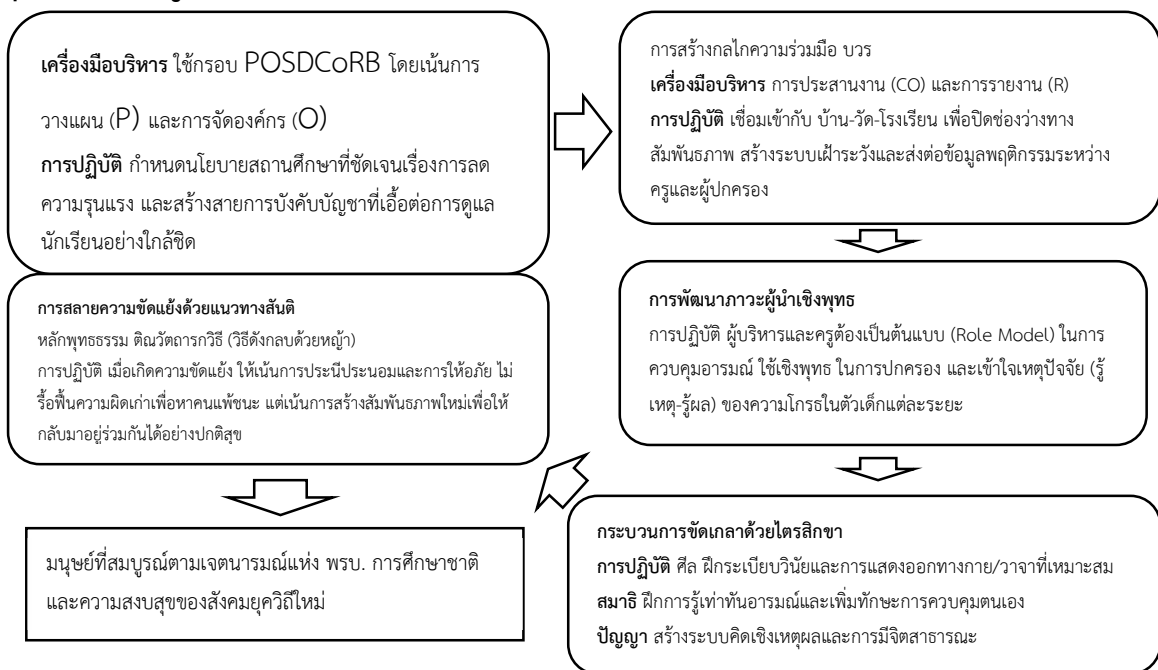
ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2007) อธิบายว่า การบริหารคือภารกิจหลักที่ต้องอาศัยการกำหนดแบบแผนและขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ หากระบบการบริหารขาดประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนงานอื่น ๆ ของสถานศึกษาในภาพรวม นักบริหารที่ดียังต้องใช้ทั้ง ศาสตร์ และ ศิลป์ ในการบริหารจัดการ เนื่องจากความสำเร็จของงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้บริหารเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรที่มี

ความแตกต่างกัน ทั้งในด้านสติปัญญา ความถนัด และความต้องการ ดังนั้น การนำเทคนิควิธีและกระบวนการบริหารที่เหมาะสมมาใช้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้องค์กรบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ยูทธนา ชุตทองม้วน (2007) ได้สรุปถึงความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาว่า เป็นงานที่ต้องอาศัยความรอบคอบ ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์อย่างสูงของผู้บริหาร เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ กระบวนการบริหารการศึกษาที่มีความสำคัญคือการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่จัดลำดับความสำคัญก่อน-หลังอย่างเป็นระบบ การวางแผนที่รัดกุมควบคู่ไปกับการประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างบุคลากร จะช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในองค์กร นอกจากนี้ การมอบหมายภาระหน้าที่ให้แก่บุคคลที่มีความรับผิดชอบและมีความเข้าใจในเนื้องานอย่างลึกซึ้ง ถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้การบริหารงานสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

สรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษา จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาคือหัวใจหลักในการกำหนดทิศทางของสถานศึกษา ซึ่งมีความสำคัญในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การสร้างระบบงานที่มีมาตรฐาน การบริหารจัดการความแตกต่างของบุคคลให้เป็นพลังในการขับเคลื่อนงาน และการวางแผนเชิงรุกเพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะในบริบทของการบทความนี้ การบริหารการศึกษาที่ดีย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการวางระบบ ป้องกันและส่งเสริม เพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปองค์ความรู้

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเชิงพุทธบูรณาการเพื่อลดความก้าวร้าว

จากการสังเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดในบทความวิชาการเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามหลักพุทธธรรมสำหรับสถานศึกษา สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ว่า ท่ามกลางวิกฤตความเสื่อมถอยทางศีลธรรมและผลกระทบจากยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงทั้งทางกายและวาจา การแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการบริหารจัดการเชิงพุทธบูรณาการ ที่ผสมผสานศาสตร์ทางการบริหารเข้ากับหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ โดยกระบวนการบริหารต้องเริ่มจากการใช้โครงสร้างอำนาจหน้าที่ตามแนวคิด POSDCoRB เพื่อ

วางแผนและประสานงานร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน (บวร) มุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์มากกว่าการใช้บทลงโทษที่รุนแรง หัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมคือการนำหลัก ไตรสิกขา มาขัดเกลาพฤติกรรมและฝึกฝนจิตใจนักเรียน ควบคู่ไปกับการใช้ ภาวะผู้นำเชิงเมตตา ของผู้บริหารและครูตามหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 เพื่อให้เข้าใจถึงเหตุปัจจัยและขั้นตอนการเกิดความโกรธของเด็กในแต่ละระยะ ตั้งแต่ขั้นคุกคามไปจนถึงการแสดงออก นอกจากนี้ยังรวมถึงการนำ ดิณวัตถารกวีธิ มาใช้เป็นนวัตกรรมทางจริยธรรมในการคลายความขัดแย้งด้วยการให้อภัยและประนีประนอม เพื่อเปลี่ยนทัศนคติเชิงลบและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้แก่นักเรียน การดำเนินงานที่สอดคล้องกันเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยลดพฤติกรรมความก้าวร้าวได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยในยุควิถีใหม่

เอกสารอ้างอิง

- นฐมุต สาดบางเคียน. (2014). การพัฒนาเครื่องมือวัดทักษะชีวิตตามจุดเน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. *วารสารศิลปากร*, 6(1), 259.
- วัลย์ภรณ์ แพร่กิจธรรมชัย. (2012). ผลของการปรับพฤติกรรมเพื่อลดความก้าวร้าวของวัยรุ่นกลุ่มเสี่ยง. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มิสชนัญญา เงินเมือง. (2010). ความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางอารมณ์ การทำหน้าที่ของครอบครัว และพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชายระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (รายงานการวิจัยในชั้นเรียน). สังกัดงานแนะแนว ฝ่ายวิชาการ โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม.
- รัตโนทัย พลัฏฐ์การ. (2008). *พฤติกรรมก้าวร้าวในเด็ก*. กรุงเทพมหานคร โฮลิสติก พับลิชชิง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2015). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11*. กรุงเทพมหานคร สำนักงานรัฐมนตรี.
- พีร วงศ์อุปราช. (2012). ความซาบซึ้งจากการเผชิญความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงในชุมชน องค์กรประกอบทางปัญญาทางอารมณ์และพฤติกรรมก้าวร้าว. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี*, 6(11), 14-36.
- ทิตนา แคมมณี. (2008). *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ณัฐศักดิ์ จันทรผล. (2009). การพัฒนารูปแบบการบริหารงาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจ. *วารสารวิทยาจารย์*, 109(2), 88-125.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2009). *การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์คำสมัย.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2018). *การส่งเสริมให้เยาวชนหันมาศึกษาทดลองด้านวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการ.

- กระทรวงสาธารณสุข. (2018). *ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- เปลื้อง ณ นคร. (2018). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2007). *ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม*. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2019). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*.
<http://www.royin.go.th/dictionary/>
- รังสรรค์ โฉมยา. (2008). *การศึกษาพฤติกรรมความก้าวร้าวในการขับขี่ของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, (รายงานการวิจัยประจำปี 2551). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พูนสุข มาศรีรังสรรค์. (2015). *การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ*. พระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2018). *ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย.
- โสธิตา ผุฏฐธรรม และดุสิตา ดีบุกคำ. (2026). *ลูกก้าวร้าว (Aggressive Behavior)*. <http://taamkru.com/th/พุทธทาสภิกขุ>. (1954). *วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร อักษรนำการพิมพ์.
- ธนภณ สมหวัง. (2000, 11 มกราคม). *พุทธธรรม คู่มือมนุษยศตวรรษที่ 21*. มติชนรายวัน, 7.
- สุภาภย์ อินทองคง. (2007). *การใช้หลักพุทธธรรมนำการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพองค์กร*. สงขลา ศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2011). *ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม* (พิมพ์ครั้งที่ 174). กรุงเทพมหานคร บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- พูนสุข มาศรีรังสรรค์. (2015). *การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ*. พระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2007). *การบริหารเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิช.
- สันติ บุญภิรมย์. (2009). *หลักการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร บัณฑิตวิทยาลัย.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2007). *การบริหารงานวิชาการ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.
- ยุทธนา ชุตทองม้วน. (2007). *การใช้หลักธรรมมาภิบาลในการบริหารของคณะกรรมการบริหารโรงเรียนโปลีเทคนิคลานนาเชียงใหม่* (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Good, C. V. (1973). *Dictionary of Education* (3rd ed.). New York McGraw-Hill Book Company.
- Bardo, J. W., & Hartman, J. J. (1982). *Urban Sociology a Systematic Introduction*. U.S.A. F.E. Peacock Publishers, Inc.